

Зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 162 Сімейного кодексу України щодо уточнення питань зміни місця проживання дитини» (реєстраційний № 13282 від 14.05.2025)

Метою проекту Закону, обумовленою в пояснювальній записці до нього, є удосконалення положень Сімейного кодексу України в частині уточнення положень щодо самочинної зміни місця проживання малолітньої дитини одним із батьків. Обґрунтування необхідності законопроекту пов'язано з метою формування єдиної судової практики та дотримання принципу правової визначеності.

Автор проекту Закону пропонує ч. 2 ст. 162 Сімейного кодексу України доповнити реченням такого змісту: *«При цьому не вважається самочинною зміною місця проживання дитини одним з батьків, якщо таке проживання не було встановлено рішенням суду або органом опіки.»*.

Насамперед слід наголосити, що право батьків на визначення місця проживання дитини унормовано статтею 160 СК України. За змістом статті 161 СК України спір між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Правові наслідки протиправної поведінки одного з батьків або іншої особи при визначенні місця проживання малолітньої дитини закріплені статтею 162 СК України, удосконалення правової конструкції якої ініційовано проектом Закону, реєстраційний № 13282 від 14.05.2025.

При цьому регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства (чч. 8, 9 ст. 7 СК України).

У частині першій статті 3 Конвенції про права дитини (далі – Конвенція) визначено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Стаття 9 Конвенції покладає на держави-учасниці обов'язок забезпечувати, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно із судовим рішенням визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в найкращих інтересах дитини. Держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання та розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання та розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування (ч. 1 ст. 18 Конвенції).

У справах щодо визначення місця проживання дитини вбачається підхід, що базується на нормах Конвенції, та першочергова увага приділяється дитині, виявленні її потреб та забезпеченню найкращих інтересів. Як приклад, у постанові Верховного Суду від 14.09.2022 у справі № 466/1017/20 вказано, що рівність прав батьків стосовно дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й першорядно повинні бути визначені й враховані інтереси дитини з урахуванням об'єктивних обставин спору. Норми міжнародного права та національне законодавство не містять положень, які б наділяли одного з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною. При визначенні місця проживання дитини судам

потрібно крізь призму врахування найкращих інтересів дитини встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору. Отже, під час розгляду справ щодо визначення місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

У постанові від 30.10.2019 у справі № 352/2324/17 Верховний Суд зауважив: «Вирішуючи питання про визначення місця проживання дитини, суди мають врахувати об'єктивні та наявні у справі докази, зокрема обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану, поведінки батьків щодо дитини та висновку органу опіки та піклування. Проте найважливішим у цій категорії справ є внутрішнє переконання судді, яке має ґрунтуватися на внутрішній оцінці всіх обставин в їх сукупності. Адже не можна піддавати формалізму долю дитини, яка через те, що батьки не змогли зберегти відносини або домовитися, не повинна бути позбавлена щасливого та спокійного дитинства».

З наведеного вбачається, що при наявності потреби визначення місця проживання дитини чи його зміни за ініціативою одного з батьків або інших осіб суди керуються пріоритетом найкращих інтересів дитини, об'єктивними чинниками та уникають застосування поверхневої оцінки життєвих ситуацій.

Саме визначення місця проживання дитини чи його зміна не може носити суто формальний характер, навпаки мусить відображати сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан, оскільки сімейні відносини характеризуються множинністю та різноманіттям, що унеможливорює приведення кожної окремої ситуації до загального правила.

У статті 162 СК України встановлено презумпцію правомірності поведінки того з батьків, з ким проживає дитина. А тому, якщо інший з батьків вважає певні умови непридатними для дитини, то способом захисту прав дитини є пред'явлення позову про зміну місця проживання дитини, а не самочинна зміна її місця проживання. (висновок висловлений Верховним Судом у постанові від 17.03.2021 у справі № 753/21632/18).

До того ж доповнення, запропоновані автором проекту Закону, унеможливають застосування принципу добровільності між батьками у питанні визначення місця проживання дитини та спрямовані на зведення оцінки інтересів дитини до формального звернення до суду чи органів опіки. На думку НААУ, законопроектна ініціатива звужує контекст можливих варіантів правовідносин між батьками, які проживають окремо, щодо визначення місця проживання дитини та його зміни (у т. ч. самочинної), оскільки правове поле та практика врегулювання сімейних спорів демонструють альтернативні способи, які важливо враховувати в оцінці поведінки батьків, пов'язаної зі зміною місця проживання дитини:

- згоду батьків на визначення місця проживання дитини з одним із них;
- договір батьків про місце проживання дитини з одним з них;
- рішення суду про розірвання шлюбу, яким констатовано факт залишення дитини проживати з одним з батьків на момент розлучення.

Важливо пам'ятати, що відібрання дитини у контексті статті 162 СК України – це насамперед спосіб захисту прав та інтересів дитини, у зв'язку з чим у кожному випадку треба виявити й оцінити позитивний результат у долі дитини, який має настати, однак з

урахуванням права кожного з батьків та добросовісної поведінки батьків задля дотримання прав дитини та кожного з них. Одноосібні рішення батьків не повинні призводити до вкрай несприятливих наслідків для дітей, які можуть бути вимушені повністю змінити своє соціальне становище та зв'язки в ситуації зміни місця проживання.

Беручи до уваги вищезазначене, вважаємо зміни, запропоновані у проекті Закону реєстраційний № 13282 від 14.05.2025, такими, що не є необхідними. Їхній вплив не буде вирішальним для правового визначення в означеній категорії справ та не сприятиме формуванню єдиної судової практики, натомість може сприйматися як привід не дотримуватися добровільних (договірних) домовленостей батьків щодо місця проживання дитини.

Додатково зазначаємо, що законодавчі ініціативи, пов'язані з визначенням місця проживання дитини, його зміною, та наслідки зміни місця проживання дитини мають системно враховувати їх вплив на положення законів України “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні”, “Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні”, а також процедури, унормовані постановою Уряду України від 07.02.2022 № 265 “Деякі питання декларування і реєстрації місця проживання та ведення реєстрів територіальних громад”.